«Согласовано»

Протокол педагогического
совета
№ 1
от «31» августа 2020 г.

«Утверждено»
Заведующий МБДОУ ЦРР
«Детский сад № 21»
_____ /Ж.Н. Саввинова/
«1» сентября 2020 г.

Рабочая программа
педагога дополнительного образования по фольклору

МБДОУ «ЦРР - Детский сад №21 «Кэнчээри»
городского округа «город Якутск»
Семеновой Людмилы Григорьевны

Якутск - 2020

Быһаарыы сурук

Оҕо кыра эрдэҕиттэн төрөөбүт тылын барҕа баайын, төрүт тыл сүмэтин иҥэринэн, бэйэтин норуотун үгэһин билэн–билсэн улаатыахтаах. Оччоҕо кини сахалыы сайаҕас тылын, фольклорун, үгэһин ханна да сылдьбытын иһин умнуо суоҕа.

Төрөөбүт ийэ тылы, норуот үйэлэргэ мунньуммут үгэстэрин, фольклорун үөрэтиини билиһиннэрэр сыалтан «Утумчаана» фольклор куруһуогун тэрийэн улэлэтэбин.

Саха омуга, оҕотун кыра эрдэҕиттэн «Мин сахабын» - диир, бэйэтигэр эрэллээх, чөл өйдөөх-санаалаах, эт-хаан өттүнэн сайдыылаах, сиэр-майгы өттүнэн иитиилээх, айар дьоҕурдаах, талба талааннаах, төрөөбүт төрүт тылын, культуратын, дойдутун ытыктыыр киһи гына иитиэхтээх. Итини барытын норуот тылынан уус-уран айымньытын нөҥүө иитэн-үөрэтэн улаатыннаран таһаарыахха сөп.

Дьэ, ол иһин үүнэр көлүөнэни төрүт культураҕа уһуйарга, өбүгэлэрбит үгэстэригэр үөрэтэргэ, киниэхэ төрөөбүт норуотун кутун-сүрүн иҥэрэргэ, оҕо эстетическай сайдыытыгар, сиэр-майгы өттүнэн иитиллэригэр саха норуотун тылынан уус-уран айымньытын куруһуогун тэрийиигэ анал бырагыраамма оноһуллара ирдэниллэр.

Оҕоҕо норуот кутун-сүрүн иҥэрэргэ, фольклор айымньыларын араас көрүҥнэрин билсиһэрин, интэриэһиргиирин, дьарыктанан ылынарын таһынан, хайа өттүгэр дьоҕурдааҕынан таба таайан сөптөөх суолга салайан, улахан суолтаны ууруу, куруһуок салайааччытыгар буолар.

Фольклор – саха оҕотун сахалыы тыыныытын, интэриэһин көҕүтүүтүгэр араас көрүнүн, ньыматын бөлөхтөрүнэн уонна биирдии оҕонон анаан туран дьарыктаныы таһынан куруһуокка маннык тосхоллору киллэриэххэ сөп:

- Оҕо бэйэтин удьуорун-төрүтүн төһө кыалларынан дириҥэтэн билиитин ситиһии (ааспыт көлүөнэ дьонун аймахтарын дьоҕурдарын, кыахтарын билии);
- ийэ-аҕа өттүттэн аймахтар хаһан, хайа диэки олоро сылдьыбыттарын билии (улуустар сирдэрин үөрэтии, төрүтү билиигэ, аймах төрүччүтүн оҥорууга туттуу)
- Куруһуокка билбити-көрбүтү төрөппүттэрдиин үллэстии, дьарыкка ыҥыран сырытыннарыы;
- Куруһуок салайааччыта оҕолоругар, төрөппүттэригэр аралдьытыы тэрийии;
- Ырыа-тойук көмөтүнэн оҕо күөмэйин ыарыытын, уопсай доруобуйатын көннөрөргө дьулуһуу.

Куруһуок сыала-соруга

Сыала: Бэйэтин норуотун фольклорун интэриэһиргиир, билэ-көрө, сатыыр оҕону иитэн таһаарыы.

Соруктар:

1.Норуот уус-уран айымньытыгар интэриэһи, өйдөбүлү үөскэтии

2.Уус-уран айымньы көмөтүнэн оҕо истэр, сэргиир, санарар дьоҕурун сайыннарыы.

3.Оҕо тылын саппаагын байытыы, туһаныы.

4.Оҕо дьоҕурун уһугуннарыы, таһаарыы.

5. Норуот ырыата, тойук, оьуохай туьунан өйдөбуллэри биэрии.

6.Норуот айымньытын геройдарын үтүө холобурдарын сиэр-майгы өттүттэн иитиигэ көдьүүстээхтик туһаныы.

7.Дьон иннигэр холкутук тутта-хапта үөрэниилэрин ситиһии.

8.Оҕо куруһуокка баҕа өттүнэн сылдьыытын ситиһии.

9. Төрөппүттэр өйөбүллэрин ылыы.

10. Оҕо сэргээн дьарыктанарын ситиһии.

11 Өбүгэлэр оонньууларын оҕо бэйэтэ санаатыттан оонньууругар иитии.

12Төрөөбүт норуотун фольклоругар тапталы иҥэрии.

Бырагыраамма, оҕо сылтан сыл аайы саха фольклорун, төрүт культуратын үөрэтиитин түмүгэр билиитэ-көрүүтэ дириҥээн иһиитин учуоттаан, сыыйа ыараханҥа тиийэр бөлөхтөрүнэн араарыллынна. Манна оҕо уһуйаанҥа ылбыт билиитэ-көрүүтэ учуоттанна. Төрөөбүт тыл – киһи үөрэҕи-билиини кэбэҕэстик ылынар, өйө-санаата туругурар, майгыта-сигилитэ ситэр, иһирэх иэйиитэ уһуктар, өлбөт үйэлээҕи айар-тутар дьоҕура тобуллар айылҕаттан бэриллибит эйгэтэ буолар. Оҕоҕо норуот кутун-сурун иҥэрэргэ фольклор айымньылара бэрт улахан суолталаахтар. Бэйэтин норуотун фольклорун этигэр-хааныгар иҥэринэн, билэр, киэн туттан иитиллэн тахсыыта бырагыраамма сүрүн сыала. Оҕо билиитин-көрүүтүн, дьоҕурун салгыы сайыннарарга, байытарга куруһуок салайааччытыгар үлэни сөпкө аттаран туруорара ирдэнэр. Бастатан туран төрөппүт өйөбүлэ уонна оҕо баҕата. Саха фольклоругар аналлаах хос эбэтэр муннук баара үлэҕэ улахан көмөлөөх. Манна саха иһитэ-хомуоһа, дьиэ тэрилэ, туттар сэп, сахалыы оонньуулар, орнаменнар уонна да атыттар хомуллаллар.

Саха фольклорун күнүн олохсутар наада. Ити күн саха аһа-үөлэ баар, оҕолор сахалыы таҥастаах сылдьар буоллахтарына, фольклор оҕо дууһатыгар ордук тиийэрэ өйдөнөр. Оҕо элбэх остуоруйаны, өс хоһоону билэр эрэ буолбакка, оонньоон көрдөрөр, уруһуйдуур, норуот ырыатын-тойугун истэр, саха оонньуутун таптаан оонньуур, оһуохайы үтүктэр, олоҥхону биһириир, сиэри-туому тутуһар, өбүгэтин үгэһин үйэтитэргэ дьулуһуохха наада. Ол иннинттэн төһө кыалларынан көр-күлүү биэчэрин, таабырын, остуоруйа дьоро киэһэлэрин, олоҥхо туруоруутун, араас куоталаһыыны, саха сиригэр биллэр норуот ырыаһыттарын, тойуксуттарын, оһуохайдьыттарын, олоҥхоһуттарын, хомусчуттарын кытта көрсүһүүлэри тэрийиэххэ сөп. Ыйга биирдэ музейдарга, театрга уо.д.а сирдэргэ экскурсияҕа билиһиннэрии угуйуу үлэтэ барыан наада.

Сыл устата барбыт үлэ түмүгэ оҕо ыһыаҕар көстөр, ол иһин оҕо ыһыаҕын тэрийэн ыытабыт.

Фольклору билиһиннэрии, иһитиннэрии, үөрэтии бары көрүҥүн таба

туһанар буоллахха эрэ, норуот айымньыта оҕо өйүгэр-санаатыгар дириҥник иҥиэн сөп.

Үөрэтии хара маҥнайгыттан көдьүүстээх буоларын инниттэн маннык ирдэбиллэр тураллар: куруһуок салайааччыта оҕону куруһуокка суруйтарар кэмигэр оҕо бу көрүҥҥэ дьиҥ баҕатынан суруттарыы учуоттаныллар. Иитээччилэр,төрөппүттэр көмөлөрүнэн фольклору үөрэтиигэ араас тоҕоостоох түгэннэри, кэмнэри таба туһанабыт.

Куруһуокка сылдьар оҕолор анал сахалыы таҥастаах буолалларын ситиһии.

Бу программа 2 сылга 5-7 саастаах оҕолорго ананар, дьарыктаныы нэдиэлэҕэ иккитэ 25-30 мүнүүтэ устата ыытыллар.

Дьарык иннигэр сыл саҕаланыытыгар уонна сыл бүтэһигэр сылыктааһын оҥоһуллар.

Үлэ этаптара (барыллара):

1. Сөптөөх литературалары булан ааҕыы, билиини ханатыы, былаан оҥоруу, оҕолору сылыктааһын.
2. Оҕолор таһымнарынан көрөн кэпсэтэр сатабылы, тылларын сайыннарар сөптөөх норуот тылынан уус-уран айымньыларын кытта билиһиннэрии, тыл саппааһын байытар оонньуулары оонньотуу, хартыыналары көрдөрүү, бэсиэдэлэри ыытыы, үөрэтии;
3. Дэгэрэҥ ырыа ылланыыта, көннөрү ырыа курдук, бэйэ-бэйэни истиһэн, хаалбакка да, уруттаабакка да толорулларын билиһиннэрии,үөрэтии. Норуот ырыатын, тойугу, оһуохайы, остуоруйаны, олоҥхону истэн, үтүктэн бэйэтэ толорорун үөрэтии, ситиһии.
4. Хомоҕойдук, матыыбын сөпкө биэрэн ыллыахтаахтар / түргэн, орто бытаан тэтимнэ, сыыйа түргэтэтэн, бытаардан/.
5. Соҕотох, көҕүнэн, доҕуһуоллаах, доҕуһуола суох ыллыылларын үөрэтии.
6. Оҕолор, бэйэлэрэ ырыа ис хоьоонугар сөп тубэһиннэрэн хамсаныыны айар, бэйэ-бэйэлэрин үтүктүспэт буолуохтаахтар.
7. Саха музыкальнай инструменнарын билиһиннэрии, оонньотуу.
8. Төрөөбүт норуотун үгэстэрин, сиэрин-туомун билиһиннэрии, тутуһарга үөрэтии.
9. Олохтоох, биир дойдулаахтарбыт норуот ырыаһыттарын, олоҥхоһуттарын, тойуксуттарын, оһуохайдьыттарын, хомусчуттарын кытары билсиһиннэрии.
10. Саха фольклоругар аналлаах дьоро киэһэлэри, күннэри, нэдиэлэлэри ыытыы.
11. Оҕолор тэрээһиннэргэ көхтөөхтүк кытталларын, өрө көтөҕүллүүлээхтик толороллорун ситиһии.

Үрдүк таһым – тылын саппааһа баай, ыйытыыга ситимнээх этиини оҥорор, сорудаҕы истэр, барытын чуолкайдык саҥарар, толорор. Кэпсиргэ

куолаһы араастаан уларытар.

Орто таһым - ситимнээх этиини онорор, ыйытыыга сорудаҕы сорох көрүҥнэригэр ыарырҕатар, толорор.

Намыһах таһым - оҕо ситимнээх этиини оҥорбот, сорудаҕы толору ыарырҕатар.

Фольклор дьарыгын анал бөлөхтөрүнэн 2 сыл устата үөрэтии маннык аттарыллынна:

	Тема	1сыл (5-6) саастаах)	2 сыл (6-7) саастаах)	Биирдиилээн дьарык
.	Киирии дьарык	2	2	1
	Чабырҕах	13	9	5
	Остуоруйа	5	5	2
	Оһуохай	6	7	10
	Норуот ырыата	8	9	10
	Тойук	4	6	10
	Олоҥхо	12	12	6
	Сиэр-туом, үгэс	2	2	6
	Ыһыах	2	2	6
	Өбүгэ оонньуулара	4	4	4
	Түмүктүүр дьарык	3	3	4
Уопсайа:		61	61	71

Куруһуок нэдиэлэҕэ иккитэ буолар, 25-30 мүнүүтэ устата ыытыллар. Оҕо ахсаана: 25-30

5-6 саастаахтарга

Чабырҕахтыырга:

1.Чыыбы-чаабы (Г.Иванова)
2.Оҕо (Г. Иванова)
3.Оҕо-аймах
4.Куоска (Ноговицын В.А)
5.Үөн чабырҕаҕа (Ноговицын В.А)
6. Ынах чабырҕаҕа (Ноговицын В.А)
7. Үөн хоһооно (Ноговицын В.А)
8.Оҕус саҕа буолуоҕун…(П.Тобуруокап)
9.Төбө(Г.Иванова)
10.Туруйа сымыыта…(П.Степанов)
11.Анды сымыыта (Т.Наумовскай)
12.Илии туһунан чабырҕах (Е. Местникова)
13. Детсад олоҕуттан

Кэпсиргэ:

1.Ноговицын В.А Куобах туһунан остуоруйа-саха остуоруйата
2. Ноговицын В.А Тураах хара дьүһүннэммитэ-саха остуоруйата
3. Ноговицын В.А Элиэ туһунан остуоруйа
4.Таал-таал эмээхсин-саха остуоруйата./ Саха фольклора.-Дьокуускай, 1993/.
5.Өнөй бөтүүк-саха остуоруйата./Кэскил-Якутскай,1992/

Таабырын:

Саха фольклора-Дьокуускай,1993

Өс хоьооно:

Попова Е.Н.Өс хоһоонноро.-Дьокуускай:Бичик, 2012.

Оһуохай:

Саха фольклора-Дьокуускай,1993
Саввинов Н.И.-Дьарылы. Тойукка, оһуохайга оҕону үөрэтии.-Дьокуускай,2001.
2.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.-Дьокуускай, 1992.

Норуот ырыата:

1.Таба
2.Кымыс ырыата
3.Саас буолаҕа
4.Сайын

Тойук:

1Саха фольклора-Дьокуускай,1993
2Саввинов Н.И.-Дьарылы. Тойукка, оһуохайга оҕону үөрэтии.-Дьокуускай,2001.
3.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.-

Дьокуускай, 1992.

Олоҥхо:

1.Тимофеев Н.П. Оҕону олоҥхолуурга уорэтии.- Дьокуускай,2009.

2Маркова А.П. Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго олоҥхону билиһиннэрии оонньуулара.-Майа 2001.

3Чехордуна Е.П.Олоҥхо тыла-өһө.-Дьокуускай,1999.

4.В.В. Аммосова, М.Р.Федорова, В.Н. Старкова, О.А.Яковлева., Олоҥхо аартыгар. – Дьокуускай,2011.

Сиэр-туом, үгэс:

1.Өбүгэ үгэьэ 1,2,3-Дьокуускай,Бичик,2009

2.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.- Дьокуускай, 1992.

Ыһыах:

1.Өбүгэ үгэһэ 1,2,3-Дьокуускай,Бичик,2009

2.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.- Дьокуускай, 1992.

Өбүгэ оонньуулара:

6

2.Васильев П.К., Охлопков М.К., Сахалыы оонньуулар.- Дьокуускай,1992.

6-7саастаахтарга

Чабырҕахтыырга:

1.Тыллаах буолар чабырҕах
2.Күһүн
3.Чыычаах оҕото(П.Тобуруокап)
4.Кыһын
5.Кирдээх оҕо
6. Ахсаан чабырҕах (Е. Мартынов)
7. Кутуйах туьунан ((Ноговицын В.А)
8.Мэник
9. Былыргы чабырҕахтар (С. Зверев)

Кэпсиргэ, остуоруйалары туруоруу:

И.Бочкарев Бөрө уонна куобах-саха остуоруйата
И.Бочкарев Таба уонна ыт-саха остуоруйата

Таабырын:

Саха фольклора-Дьокуускай,1993

Өс хоһооно:

Попова Е.Н.Өс хоһоонноро.-Дьокуускай:Бичик, 2012.

Оһуохай:

1.Саха фольклора-Дьокуускай,1993

2.Саввинов Н.И.-Дьарылы. Тойукка, оһуохайга оҕону үөрэтии.-Дьокуускай,2001.

3.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.-Дьокуускай, 1992.

4.Петров Н.Е Оскуолаҕа оһуокай-Якутскай,1989.

Норуот ырыата:

1.Тугун бэрдэй, кэрэтэй

2.Күөрэгэй

3.Кыталык

4.Сарсыарда

5.Көлүкэчээн

6.Сааскы ырыа

Тойук:

1.Саха фольклора-Дьокуускай,1993

2.Саввинов Н.И.-Дьарылы. Тойукка, оһуохайга оҕону үөрэтии.-Дьокуускай,2001.

3.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.-Дьокуускай, 1992.

Олоҥхо:

1.Тимофеев Н.П. Оҕону олоҥхолуурга үөрэтии.- Дьокуускай,2009.

2.Маркова А.П. Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго олоҥхону билиһиннэрии оонньуулара.-Майа 2001.

3Чехордуна Е.П.Олоҥхо тыла-өһө.-Дьокуускай,1999.

4.В.В. Аммосова, М.Р.Федорова, В.Н. Старкова, О.А.Яковлева.,

Олоҥхо аартыгар. – Дьокуускай,2011.

Сиэр-туом, үгэс:

1.Өбүгэ үгэһэ 1,2,3-Дьокуускай,Бичик,2009

2.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.-Дьокуускай, 1992.

Ыһыах:

1.Өбүгэ үгэьэ 1,2,3-Дьокуускай,Бичик,2009

2.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.-Дьокуускай, 1992.

Өбүгэ оонньуулара:

1.Федоров А.С.Өбүгэлэр оонньуулара. - Якутскай,1992.

2.ВасильевП.К.,ОхлопковМ.К.,Сахалыы оонньуулар.

Дьокуускай,1992.

Киирии дьарыктара

Киирии дьарыкка саҥа саҕалыыр оҕолорго фольклор уопсай өйдөбүлүн, араас көрүҥнэрин, бэйэ талан көрө-көрө быһаарара ордук. Оччоҕо оҕо интэриэһин да тардар, оҕоҕо өйдөнүмтүө да буолар. Онтон оҕо улаатан истэҕин аайы сыыйа бырагыраммаҕа киллэрэн хас биирдии, норуот тылынан уус-уран айымньытын көрүҥэ мунура суох элбэх көрүҥүттэн чопчу үөрэтиэн-билиэн баҕарарын киллэрэн биэрдэххэ, оҕо интэриэһэ өссө күүһүрэр, улаатар.

Чабырҕах

Чабырҕах саха норуотун тылынан айымньытын саамай көрдөөх, сытыы, сатирическай формата буолар. Тас киэбинэн хоһоонҥо маарынныыр, ол гынан баран, субурҕата кылгас, кэрчик буолар. Чабырҕах тылынан лабырҕаччы этиллэр, биитэр ырыа ааҕардыы толоруллар. Чабырҕах этэргэ оҕо тыла-өһө эрчиллэр, түргэнник өйдүүр дьоҕура сайдар.

Чабырҕах икки көрүҥнэ арахсар:

- сатирическай чабырҕах. Манна дьон куһаҕан быһыыта-майгыта сытыы бэргэн тылынан этиллэр;

-оҕо чабырҕаҕа.Ахсаан чабырҕах, кэрискэ чабырҕах.

Чабырҕаҕы ааҕарга оҕо тыынын сөпкө ылара наада.Чабырҕахтыырга оҕону кыратыттан үөрэтэр ордук.

Таабырын, өс-хоһооно

Таабырын диэн тугу эмэни атын көстүүнэн сыһыаннаан, таайтарар кыра айымньы ааттанар. Таабырын тугу эмэни туохха эмэ холуу, тэҥнии сатыыртан тахсар. Таабырын сүрүн суолтата-тэҥниир дьоҕуру, булугас, сытыы өйү сайыннарар, уус-уран тылга уһуйар. Таабырыннаһыы темата сүрдээх үгүс, саха таабырынын сэргэ нуучча таабырынын туһаныы көдьүүстээх. Улахан бөлөххө оҕо бэйэтэ да таабырынын айыан сөп. Араас таабырыннар бааллар.

Өс хоһооно оҕону сиэр-майгы өттүнэн иитиигэ көмөлөөх, кини тылын байытар, сытыы, уус-уран онорор.

Өс хоһооно диэн олох-дьаһах, быһыы майгы туһунан түмүктэммит өйү-санааны аҕыйах тылынан дьүһүннээн этии ааттанар. Өс хоһооно дьарык аайы тоҕоостоох кэмҥэ туттуллар. Оҕоттон эмиэ өс хоһоонун сөптөөх кэмигэр тутта үөрэниитэ ирдэниллэр. Ол иннитэн эрдэттэн темаларынан көрдөөн үөрэтиллэр, бэйэ өрүү туттарын ирдэниллэр. Хайҕааһыны-сэмэлээһини өс хоһоонунан эттэххэ оҕоҕо ордук тиийимтиэ

Остуоруйа

Остуоруйа диэн норуот бэйэтин баҕатын, эрэлин олоҕун-дьаһаҕын этэр кэрэхсээн истиллэр дьикти-дьиибэ, фантастическай кэпсээнэ ааттанар. Бу көрүҥ бары омуктарга тэҥник тарҕаммыт. Кини оҕону сырдык ыраҕа,

үтүө санааҕа, кырдьыкка угуйар, уһуйар сыаллаах-аналлаах. Саха остуоруйатын 3 бөлөххө араарыахха сөп:

- олох-дьаһах остуоруйалара;
- хамсыыр-харамай;
- дьиктилээх-алыптаах остуоруйа;

Остуоруйа бырагыраммаҕа бары бөлөхтөргө киирдэ. Манна оҕо улаатан иһиитин учуоттаан сыаналааһыны (ылыныыны) дириҥэтэн иһиллиэхтээх.

Оһуохай

Саха тылынан уус-уран айымньытын биир саамай тэнийбит, баай, олоҕу кытта тэҥҥэ сайдар көрүҥэ оһуохай буолар. Манна искусство 3 көрүҥэ: үҥкүү, ырыа, поэзия силбэһэр. Бу искусство үс көрүҥэ силбэһэн, ыччаты уус-уран тылга уһуйарын таһынан, этин хаанын эрчийэр, эстетическэй өттүнэн иитэр – сайыннарар оруола күүстээх.

Араас улуус оһуохайын үөрэтиигэ бэйэ улууһун хаамыытыттан, матыыбынан саҕалыыр ордук.

Оҕо бастаан ыллаабакка атаҕын сөпкө хамсатан күнү батыһа үөрэнэр. Үөрэтии бэйэ оройуонун оһуохайын хаамыытыттан саҕаланар. Онтон үҥкүү тылын үтүктэргэ үөрэтиллэр. Бастаан туох да ис хоһооно суох көннөрү «оһуо-оһуо-оһуокай, эһиэ-эһиэ-эһиэкэй» диэн тыллары араастаан мелодиялаан, үрдэтэн-намтатан ыллатыахха сөп.

Оһуо-оһуо оһуокай,
Оһуокайдыыр оһуокай,
Эһиэ-эһиэ эһиэкэй
Эһиэкэйдиир эһиэкэй!

Оҕо хомоҕойдук үтүктэр, хаамыытын табар буолбутун эрэ кэннэ хоһоонноон этэргэ үөрэтиллэр.

Оһуохай туһунан билиһиннэрии, быһаарыы. Оһуохай араас көрүҥнэригэр, хаамыытыгар үтүктээһинигэр, таһаарарыгар холонуу.

Норуот ырыата

Норуот ырыата- диэн бу норуот үгэс гынан ыллыыр ырыалара.

Былыр биир эмит киһи ыллаабытын атын ырыаһыт истэн, үтүктэн ыллыыр. Ол курдук киһиттэн киһиэхэ, уостан-уоска бэриллэн сурук-бичик суох буолан норуот барыта ыллыыр ырыата буолар.

Оҕолорго норуот ырыатын араастарын быһаарыы(дэгэрэн, мурун, таналай, хабарҕа, дьиэрэтии). Ырыаны араас ньыманан ыллыырга үөрэтии.

Тойук

Тойук- норуот ырыата. Саха олоҕун-дьаһаҕын, дьарыгын, итэҕэлин кытта сибээстээх сиэр-туом силигин толоруу барыта ырыалаах-тойуктаах буолара. Тойук дьиэрэтии уонна дэгэрэҥ мелодиятынан толоруллар. Төрөөбүт дойдутун кэрэтин, норуот үтүө үгэстэрин саха киһитэ хоһуйар, туойар.

« Дьэ-буо!»- диэн бу мин ыллаан эрэбин, болҕойуҥ диэн суолталаах. Ол аата тойуксут дьону хомуйар, тардар тыла, күүһэ. Бу тойуксут аптаах, бэлэмнэнэр тыла, тонун булуута.

Тойук туойарга быһаарыы, таба тыыныы, кылыһах эрчиллиилэрин, охсуулаах кылыһах ньымаларын туһаныы. Ыллыырга тонун үрдэтиэххэ, намтатыахха сөп. Саҥа матыыбы булааһын, истээччигэ да сэргэх буолар.

Олоҥхо

Саха норуотун аан дойдуга аатырдыбыт уус-уран айымньыбыт саамай урдук чыпчаала- олоҥхо.

Олоҥхо бухатыырдар охсуһууларын хоһуйан көрдөрөр эпическай айымньы. Фантазията олус күүстээх, образтара модун, ойуулуур-дьүһүннүүр ньымата дьикти баай.

Оҕо болҕомтотун олоҥхо тутулугар, олук хоһоонноругар тардыллыахтаах. Олоҥхо туһунан өйдөбүлү биэрии. Олоҥхону иһитиннэрии, ис хоһоонун быһаарыы. Олоҥхоһуттары кытта көрсүһүү. Толорору сатыахтаах.

Сиэр-туом, үгэс

Сахабыт төрүт үгэһэ үтүмэн үйэлэри уҥуордаан биһиги эппитигэр-хааммытыгар иҥэн сылдьар. Онон бу түһүмэххэ оҕону иитии омос көрдөххө чэпчэки-баары өйдөтөн, уһугуннаран эрэ биэрии курдук, ол эрээри ис-иһигэр киирдэххэ, ымпыктаах, чымпыктаах.

Сиэри-туому, үгэһи билиьиннэриигэ оҕолор төрөппүттэрэ эмиэ сылдьаллара буоллар көдьүһэ улахан буолуо этэ.

Ыһыах

Саха умнуллубакка хаалбыт биир саамай суолталаах бырааһынньыга ыһыах буолар.

Ыһыах туһунан билиһиннэриигэ сүрүн болҕомтону манныкка ууруллуохтаах:

-ыһыахха түһүлгэни киэргэтии (салама, сэргэ, саха остуолун астара о.д.а.)

-салама, чэчир анньыыта тоҕо оноһуллалларын быһаарыы;

Өбүгэбит оонньуулара

Сахалар былыр-былыргыттан иллэҥ кэмнэригэр көрү-нары оонньоон-көрүлээн атааралларын астыналлара. Кыһыммыт кылгас күннээх, уһун түүннээх буоллаҕына, күнү-дьылы кылгатаары, түүн хойукка диэри оонньуу арааһын оонньууллара.

Оҕоҕо сөптөөх оонньууну талан, этин-хаанын сайыннарыы, сөпкө өйдөтүү, өбүгэтин үйэтитии.

Сүрүн ирдэбиллэр

Билиэхтээх:

- Норуот тылынан уус-уран айымньытын туһунан сүрүн

өйдөбүлү.

- Үөрэтиллэр айымньылар текстэрин, сүрүн ис хоһоонноруна өйгө үөрэтиигэ көрүллүбүт айымньылары;
- 5-6 таабырыны ,чабырҕаҕы, өс хоһоону…
- Саха норуотун үгэстэрин, сиэрин-туомун.
- Аатырбыт тойуксуттары, үҥкүүһүттэри…

Маҥнайгы сылга билиэхтээх:

- Оҕо чабырҕахтарын, остуоруйалары кэпсиири, тэттик оһуохайы таһаарары, олоҥхо геройдарын, ырыаларын, ыһыах туһунан өйдөбүлү, норуот ырыатын (дьоҕурдаах оҕоҕо сөптөөх олоҥхоттон быһа тардыыны үөрэтиэххэ сөп).

Иккис сылга билиэхтээх:

Чабырҕахтары, остуоруйалары, оһуохай араас көрүҥнэрин, дьиэрэтэн туойууну, кылыһахтаах ырыаны, олоҥхоттон быһа тардыыны, сиэр-туом үгэстэрин;

(сахалыы, дэгэрэҥ ырыаны, кылгас тойугу толоруу, анаан оһуокайдыыры, олонхону быһа тардан оруолларынан сценаҕа таһаарыы.)

Тугу сатыахтаахтара:

1. Сахалыы сатаан саҥарыыны баһылааьын
2. Оҕо чабырҕаҕын толоруу
3. Үөрэтиллэр айымньы ис хоһоонун бэйэ тылынан, айымньы тылын-өһүн туттан кэпсиири;
4. Кэпсииргэ куолаһы араастаан уларытары.
5. Ыллыырга- туойарга сатаан тыыныыны туттуу
6. Бэлэм тылынан сатаан оһуохайдыыр буолуу.
7. Сахалыы ырыалары, норуот ырыаларын толоруу.
8. Кылгас тойугу туойуу
9. Олоҥхону толоруу
10. Остуол, илии-атах ооньуу көрүҥнэрин (5-6)
11. Куоракка, республикаҕа ыытыллар күрэхтэргэ, фестивалларга кыттарга бэлэм буолуу.

Литература

1.Лепчикова Л.П., Татаринова Х.К., Иванова Г.Н., Саха фольклора.-Дьокуускай, 1993.

2.Слепцова А.Д. Оҕо иитиитигэр норуот фольклорун туһаныы.-Дьокуускай, 1992.

3.Саввинов Н.Е. Өбүгэлэрбит олохторо-дьаһахтара.-Дьокуускай,1992.

4.Ноговицын В.А. Оҕо чабырҕаҕа

5.Скрябина А.Д. Чабырҕаҕы үөрэтии ньымалара.-Дьокуускай,1994.

6.Федорова Г.Г.Туойарга үөрэтии.-Дьокуускай, 1994.

7.Саввинов Н.И.-Дьарылы. Тойукка, оһуохайга оҕону үөрэтии.-Дьокуускай,2001.

8.Петров Н.Е Оскуолаҕа оһуокай-Якутскай,1989.

8.Федоров А.С. Кылыһах үөскээһинэ.-Дьокуускай,2005.

9.Маркова А.П. Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго олоҥхону билиһиннэрии оонньуулара.-Майа 2001.

10.Чехордуна Е.П.Олоҥхо тыла-өһө.-Дьокуускай,1999.

11.В.В. Аммосова, М.Р.Федорова, В.Н. Старкова, О.А.Яковлева., Олоҥхо аартыгар. – Дьокуускай,2011.

12.К.И. Васильева., А.П. Алексеева., Кэнчээри.-Дьокуускай,2000.

13. Попова Е.Н.Өс хоһоонноро.-Дьокуускай:Бичик, 2012.

14.Васильев П.К., Охлопков М.К., Сахалыы оонньуулар.-Дьокуускай,1992.

15.Федоров А.С.Өбүгэлэр оонньуулара.-Якутскай,1992.

16.Тимофеев Н.П. Оҕону олоҥхолуурга үөрэтии.- Дьокуускай,2009.